

Sprehodi po knjižnem trgu

Alenka Urh

Zarja Vršič: Kozjeglavka.

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2019.

Zbirka *Kozjeglavka* Zarje Vršič je eden zanimivejših kratkoproznih prvencev, ki nam jih je v zadnjem času ponudil domači literarni prostor – o zbirki *Menažerija* Eve Markun (2017), ki je na lanskem knjižnem sejmu prejela nagrado za najboljši prvenec leta, smo na teh straneh pred časom že pisali, tukaj pa jo omenjamo tudi zato, ker je za obe zbirki značilna bolj ali manj očitna razpoloženska naravnost, ki je hkrati privlačna in nekoliko srhljiva, sublimna in skorajda odbijajoča. V *Kozjeglavki* je takšna dinamika še posebej izrazita – pogosto pretapljanje realnosti v bizarno fantastiko, temačno, utesnjujoče vzdušje in ekscentrične situacije so prikazani skorajda filmsko, kratki, jedrnat in izčiščeni zapisi pa porajajo neizmerno bogastvo podob. Pripovedna silovitost se ne meni za prevladujoči dogajalni in slogovni minimalizem, ki zgodbo mestoma skrči na en sam pomensko nabit utrinek, žareči poblisk pred očmi bralca.

Zbirko na stooseminosemdesetih straneh sestavlja kar štiriintrideset formalno in vsebinsko raznolikih zgodb – gre torej za večinoma zelo kratka in zgoščena besedila, ki bralca vržejo v jedro dogajanja in ga iz njega, pogosto po nenavadnem obratu, enako silovito iztrgajo. Nekatere obsegajo zgolj dobro stran (npr. *Pomota*, *Prva vrsta*, *Zunaj/znotraj*) ali celo pol strani – to so pripovedne miniaturre, impresije, detajli, drobni premiki stanja v (notranjem) življenju protagonistov, ki se povnanjeni razkrivajo

pred bralcem. Najkrajša je polstranska zgodba *Selitve*, ki ne prikazuje nič drugega kot s kotičkom očesa ujeti košček preteklosti, denimo sukanec, svinčnik ali izgubljeni delček sestavljanke ter misli, ki jih hipno porodi, a vendar emanira močan *usodnostni* naboj. Na resničnostni premici nekatere od zgodb ostajajo trdno zasidrane v realnem, spet druge so bolj ali manj prežete z nadrealnim, fantastičnim, domala vse pa v sebi skrivajo nekaj neizbežnega in nedoločljivega, a hkrati (za življenja junakov in za bralca) bistvenega. Avtorica rada neobremenjeno in brez sentimentalne razsipnosti opisuje grobe zareze v življenjskih zgodbah protagonistov, denimo smrt, razpadle odnose ali razne praznine, ki zavezajo pred njihovimi očmi, spet drugič nekaj povsem običajnega in vsakdanjega prelevi v pomenljivo, tako rekoč usodno. Mračno in tesnobno vzdušje, ki pogosto veje nad zgodbami, se vzpostavlja na različne načine, na primer s ponavljanjem delov besedila (kot da gre za nekakšno okultno obredje), z vdori in materializacijo sanjskega in nezavednega ali z redkobesednostjo pri definiranju literarnih likov ter časa in kraja dogajanja. Avtorica preizkuša različne pripovedne lege in glasove; pripovedovalci so bodisi prvoosebni, drugoosebni ali tretjeosebni, v eni od zgodb pa se pojavi celo kolektivni narativni glas, ki še poudari skrivnostno in s tesnobo navdajajočo nedoločeno stvarnost. Konci se večkrat iztečejo v stopnjevano bizarnost, prividno použije še tisti zadnji realni temelj, kolikor je bil ta v posamezni zgodbi sploh prisoten. Izjemno motivno bogata in metaforično polna je zgodba *Satanski tango*, ki pred bralcem vstane z mračno slikovitostjo, s hladom in utesnjujočo zatohlostjo temačnih kamnitih prostorov, trepetljivo svetlobo sveče in odvratno prisotnostjo kačjekožega starca z rdečimi očmi. V cikličnem ponavljanju njegovih nočnih obiskov in dekličinega zamaknjenege igranja na klavir se kaže nekaj nagonskega, se pravi nekaj povsem naravnega (in zato toliko bolj grozljivega), oba sta ujetnika svojih nenavadnih življenjskih vlog in medsebojne organske povezanosti, ki se nemara ponavlja v neskončnost. Zgodba spretno preobrne bralčeva pričakovanja, pričakovana dinamika med oblastnim peklenskim starcem in majhno (nedolžno?) deklico spremeni smer, ko si slednja odseka kazalec (tu bi si lahko v spomin priklicali znamenito fresko *Stvarjenje Adama*, kjer je prav kazalec bistven za stik z božjim in posledično oživljenje materije), iz katerega se porodi kača, ki se prelevi v starca ... Deklica torej nosi ključno vlogo pri porajanju novega diaboličnega bitja, da mu lahko vedno znova igra *satanski tango* ... Ekstatični zaključni prizor zgodbe je opisan z eno samo stopnjevano večstavčno povedjo, ki s kratkimi stavki še poudari vtis zanesenega in nebrzdanega plesa.

Podobno je uglašena tudi naslovna zgodba zbirke, ki se izteče v nekakšno lynchevsko predimenzionirano domišljijsko sfero – sprva povsem realen prizor preskakovanja kože tudi v tej zgodbi mimogrede preide v podobo vročičnih morastih sanj –, s katero avtorica vnovič pokaže, kako zna pripovedno resničnost tako rekoč mimogrede naphati z nečim rahlo morbidnim in nenavadnim, nepredirnim in nepojasnljivim. Pri tem je nemalokrat na delu sanjska logika, kontaminacija realnosti z nadrealnim pa je dosledna in nereflektirana.

Na simbolni ravni pripovedi pogosto črpajo iz religioznega in mitološkega ozadja, večkrat smo soočeni z ognjenimi zublji (ki jih spremlja nekaj neobvladljivega, iluzornega in neresničnega), nenavadnimi telesnimi značilnostmi, ki opozarjajo na potencialno prisotnost diabolicega elementa, z neverjetnimi in grotesknimi preobrazbami, različnimi stanji zamaknjenosti ali zgolj delno participacijo junakov v stvarnosti. Včasih srh porajajo povsem običajni elementi žive narave, ki jim je pripisana neukročena tujost, nepojmljivost, celo zarotništvo proti vsemu človeškemu (npr. zgodbe *Sledi*, *Limanice*, *Pridne punčke sanjajo hrošče*), neustavljiva naravna sila (denimo pohabljen mačka, ki vstane (od mrtvih?) in se odvede naprej čez zasneženi trg, puščajoč za seboj čudno pohabljeno sled) v junakih (in posledično bralcu) mestoma vzbuja gnus, odpor in grozo.

Pripovedni liki so domala brez izjeme nepreklicni ujetniki lastnih predstav, ki se nepojasnjeno utelesijo in pretihotapijo v resničnost; so kot skupina padlih angelov, ujetih nekje na pol poti med življenjem in smrtjo, med resničnostjo in fantazmagorijo. Tudi tiste v povsem realistično zastavljeneh zgodbah največkrat srečamo soočene z nekim radikalnim rezom, pa naj bo to zadnja predsmrtna misel ali zavest o mučni neizbežnosti staranja. Protagonisti so pogosto brezimni, izrisani v nekaj potezah, a kljub temu (ali ravno zato) ostajajo prepričljivi; jedrnatost zgodb namreč ni posledica shematizacije ali tipizacije, temveč nedoločenosti in odprtosti, ki bralcu vsekakor pride do živega. Z izrazito stvarnim in izčiščenim jezikom ter jedrnato izrazno tektoniko avtorica učinkovito kontrastira nenavadne, nemalokrat irealne zgodbene obrate. Tako še poudari nasprotje med objektivno realnostjo in subjektivnimi fantazmami ter blodnimi stanji, ki jih le-ta poraja, pripovedi pa s svojo eliptičnostjo pred bralca razgrinjajo široko paleto vprašanj z le nekaj nakazanimi pomiritvami. V kratkoproznih zbirkah (pogosto ravno ob prvencih in ob takem množtvu zgodb) se redko primeri, da bi bile vse izpeljane enako prepričljivo – podobno je tudi v *Kozjeglavki*, kljub temu pa je pisanje Zarje Vršič že samo po sebi dovolj formalno, motivno in tematsko enotno, da ne bi mogli reči, da katera od

zgodb od zastavljenega standarda izrazito odstopa. *Kozjeglavka* se sprehaja po skrajnosti mejnih življenjskih situacij, v katerih prizma dojemanja sveta ukrivi svetlobni tok in se fantazme pomešajo s stvarnostjo (ali jo povsem prežamejo); tako bralec pogosto ne ve, kaj natanko se je v posamezni zgodbi sploh zgodilo, in najbolj privlačno je, da se s tem zaradi avtoričine suverenosti spajanja bizarnega z vsakdanjim niti ne obremenjuje, temveč raje sprejme njihovo bistvo kot nikdar izrečeno skrivnost.